

ГУМАНІТАРНА ОСВІТА: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Добрунова Л.Е.

Проаналізовано проблеми гуманітарної освіти в Україні, зроблено акцент на важливості вивчення гуманітарних наук у вищих навчальних закладах України, оскільки зростає їхня вагова роль у формуванні громадянської позиції, консолідації українського суспільства, розв'язанні проблеми особистісної та національної самоідентифікації. Зроблено висновки, що сучасне суспільство має суттєво підвищити вимоги до рівня знань студентської молоді у галузі соціально-гуманітарної підготовки.

Ключові слова: гуманітарна освіта, гуманітарні науки, історія, культура, філософія, глобалізація.

Постановка проблеми. На сьогодні є певний дисбаланс між технократизмом у суспільстві, тотальним прагматизмом життя і гуманітарною складовою, у тому числі й в освіті. Стан української гуманітарної освіти значною мірою залежить від загальних тенденцій, притаманних технократичному і глобальному світові.

Цілком зрозуміло, що основна увага у підготовці фахівців спрямована на наукові напрямки, які забезпечують істотний технологічний прорив. Цінуються і підтримуються ті навчальні заклади, в яких готують кадри з технічних спеціальностей і скорочуються обсяги викладання гуманітарних наук, або гуманітарні дисципліни переводяться в ранг вибіркових.

Тому дуже важливо, що в Законі України "Про вищу освіту"(Ст. 47) зазначено, що "...освітній процес – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у закладі вищої освіти (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості"[1].

Відповідно, перед закладами вищої освіти стоять виклики бути здатними до перетворень, отримувати реальні трансформаційні результати, адже попит на освітні послуги переходить до нової парадигми. Гуманітарні науки творять соціокультурний простір, де людина – це найвища цінність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні тенденції гуманітарної освіти, її перспективи, необхідність формування духовного світу людини, її інтелектуальних та духовних потреб, досліджуються як закордонними вченими [14, 15], так і вітчизняними. Найбільш цікавими є праці українських науковців різних спеціальностей – філософів, істориків, політологів, соціологів (серед них – В. Білецька, І. Возний, О. Ісаєва, А. Петкун, Н. Петрук, Л. Сергієнко, Е. Сидорова, Д. Черняк, Л. Чупрій, Л. Юрчишена та багато інших) [4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13]. Автори вказують на провідні проблеми саме в цій сфері, досліджують нові складові щодо впровадження й використання принципів гуманітаризації та гуманізації освіти. "Зараз ми спостерігаємо, що гуманітарна освіта поширюється світом, її динаміка зростає. Школи і програми відкриваються і закриваються, професійні мережі виникають і розпадаються, а наукові книги і конференції пропонують як критичний аналіз, так і прагматичну допомогу. Динамізм характеризується диференціацією і політизацією..." [15, с. 12].

Більшість авторів вважають, що трансформація соціальної структури на сьогодні зумовила незворотні зміни у сфері професійної підготовки, тому навчання і викладання гуманітарних дисциплін у закладах вищої освіти потребує кардинального оновлення.

Мета статті: оскільки тотальний прагматизм і технократизм нашого життя спричиняє кризу гуманітарної освіти й призводить до знищення тих людських якостей, які формують культуру та підвалини громадянського суспільства, є необхідним проаналізувати і визначити головні тенденції гуманітарної освіти, коли в умовах сучасних викликів зростає попит на навчання, на якісні освітні програми, які поєднують практико-орієнтований зміст, швидкий темп розвитку інформаційно-комунікативних технологій, доступність і поширення інформації

та гуманітарну складову.

Виклад основного матеріалу. Гуманітаризація вищої освіти, в тому числі природничої і технічної, полягає не в спробі просвітити спеціаліста, а в створенні, в кінцевому рахунку, передумов для гуманітаризації його майбутньої професійної діяльності, спробі відійти від принципів так званої "вузької" освіти. Гуманітарна підготовка повинна розширити освіту "вузького" фахівця, доповнити його такими знаннями, які не є для нього профілюючими. Так, наприклад, освіта інженера повинна забезпечити йому максимальну включеність в суспільні зв'язки, зробити його конкурентоспроможним на ринку праці, сформуванати особистість і громадянську позицію [5, с. 542].

Сучасне життя – це взаємодія суспільства і природи, коли ні одне технічне рішення (проект, винахід і т. інш.) не може бути адекватно оцінено без врахування довготривалого соціального ефекту.

Але, вважаючи, що зараз переважає економічна та прагматична доцільність в освіті, вплив гуманітарних наук на суспільство і суспільну свідомість помітно зменшується, тому необхідно звернути увагу на такі складові гуманітарної освіти як критичне мислення, зорієнтованість у суспільстві на діалозі і вільному розвитку особистості, формуванні здатності окреслювати моральні та ціннісні імперативи сучасності тощо.

У зв'язку з цим заслуговує на увагу наратив щодо підсилення ролі історичних дисциплін як важливою складовою державної політики пам'яті у моделі гуманітарної освіти. Ще у 2019 р. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти наголошувало на важливості гуманітарної складової вищої освіти. Зокрема, підкреслювалося, "...що посилення на університетську автономію або формальна наявність окремих вибіркового гуманітарних дисциплін в теперішніх українських реаліях позбавлені сенсу. Адже університетська автономія спирається на відповідальність закладу вищої освіти, у т.ч., за якість власних освітніх програм. Мова йде не лише про фахову підготовку, але й про всебічний гармонічний розвиток особистості здобувачів вищої освіти, їхню громадянську позицію та патріотизм. "...Такі освітні

компоненти, як українська мова, історія України, філософія, історія української культури та інші спрямовані на формування світоглядних і громадянських якостей випускника, його морально-етичних цінностей, вирішують питання загальнокультурної підготовки здобувачів вищої освіти" [2].

Завдяки вивченню гуманітарних наук у людини зміцнюється відчуття стійкого зв'язку зі своєю культурою. Водночас особистістю усвідомлюється належність до світових культур. Це є надзвичайно важливим для українського суспільства, яке хоче зберегти свою ідентичність і не втратити здатність адекватно реагувати на виклики технократичного, глобалізованого світу [6, с. 63].

В сьогоденнішніх реаліях, коли йде війна Російської Федерації проти України, увага суспільства знову прикута до піднесення ролі історико-культурної складової на всіх рівнях вищої освіти. Вивчення історико-культурних процесів має забезпечувати такі програмні результати навчання, щоб здобувач вищої освіти був готовий самостійно визначати закономірності і аналізувати суспільні процеси, що відбувалися у минулому та відбуваються нині, розуміти їх зв'язки та проводити історичні паралелі [1].

Зростає роль Інституту історії України НАН України як академічної науково-дослідної установи, співробітники якої вже підготували й продовжують роботу щодо цілої низки самобутніх історичних наративів, репрезентують масштабні, полівимірні концептуалізації низки епох.

Значним є внесок вчених Науково-дослідного інституту українознавства Міністерства освіти і науки України, до компетенції якого належить розробка концепції українознавства як комплексу наукових досліджень, вибудованих на міждисциплінарній основі, що вивчає історію України, українців і українськість у досвіді спільнотного культуротворення, впровадження здобутків українознавства в освітню практику, а також співпраця з українознавчими центрами й інституціями в усіх країнах розселення українців. Незважаючи на військовий стан, співробітники наукової установи організовують і проводять наукові конференції, круглі столи, фестивалі.

Вагому роль у залученні сучасної молоді до осмислення гострих проблем українського сьогодення і доленосних для української людини подій останніх років, як і раніше, відіграють рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти щодо вивчення історичного минулого українського народу, передусім його багатовікової боротьби за волю та власну ідентичність, розуміння вражаючих культурних здобутків, які набувають сьогодні ще більшої актуальності [1].

Серед сучасних гуманітарних питань актуальними залишаються питання вивчення історії суспільно-політичної думки та політичних вчень в Україні; виникнення та діяльність національних політичних партій, інших громадських організацій.

Інтеграція історичної науки з іншими дисциплінами породжує нові можливості для вивчення явищ соціокультурного життя народу України; сталими напрямками дослідження залишаються також міжнародні та міждержавні зв'язки України.

На нашу думку, також необхідно враховувати західний досвід дослідження "мікроісторії", як засіб вивчення окремих історичних регіонів із складними етнографічними фрагментами й відображати історії всіх етнічних груп, що проживали чи проживають на території України.

Провідне місце у цих процесах має належити кафедрам гуманітарних наук вищих навчальних закладів, які покликані формувати самосвідомість молоді. Колективи виладачів цих наукових осередків відіграють вагому роль у залученні сучасної молоді до осмислення гострих проблем українського сьогодення, сприяють становленню їхньої громадянської, критичної та самокритичної свідомості.

Для цього при підговці нових освітніх історичних компонент кафедри мають зосередити увагу на таких складових, як фундаментальна потреба суспільства у контексті власної самоідентифікації; конструювання "своєї" історії як важливого національного завдання; наукову інтерпретацію національної історії з метою оновлення поглядів на минуле України та українців; звільнення

"своїї" історії від багатьох "чужих", ідеологічно заангажованих, а то й неправдивих, трактувань.

Використовуючи у своїй роботі ігрові та інтерактивні технології, розробляючи навчальні та методичні посібники нового типу, пропонуючи нові формати проведення занять, а також розробляючи сайти персональних навчальних систем інтерактивного та автономного рівня, викладачі вищих навчальних закладів створюють умови для адаптації здобувачів вищої освіти до сучасного світу та нових динамічних умов його розвитку.

Важливу роль у покращення якості історичної освіти молоді має відігравати створення об'єктивних і толерантних підручників, які не дублюють паперові, а містять базу історичних документів, біографій, словники термінів та понять, базу графічних матеріалів (портрети історичних діячів, ілюстрації, навчальні картини тощо), базу історичних карт з можливістю анімації та масштабування, активізації інтересу молоді до історичного минулого шляхом використання різних джерел – краєзнавчих, етнографічних, археологічних, пам'яткоохоронних матеріалів, художньої літератури на історичну тематику.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Україна сьогодні прокладає свій власний шлях в сучасному глобалізованому світі, з повагою ставитися до історичного минулого інших країн, прагне до налагодження діалогу з іншими спільнотами світу і можна констатувати, що від розвитку гуманітарної освіти залежить світогляд наступних поколінь, завдяки розвитку гуманітарної складової освіти та науки можливий подальший прогрес державотворення в Україні, ствердження на нашій землі громадянського суспільства, розв'язання проблеми особистісної та національної самоідентифікації

Список використаних джерел

1. Про вищу освіту : Закон України від 25.09.2020 NQ 1556-IX [Ел. ресурс]. – Ст. 47. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
2. Рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від 27 листопада 2019 р. з приводу гуманітарної складової освітнього процесу, дотримання мовного законодавства та інших законів України. URL:

<https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/РішенняМовнийЗакон.pdf>

3. Рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від 21 червня 2022 р. про історико-культурну складову освітнього процесу. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2022/06/Рішення-Національного-агентства-про-історико-культурну-складову-освітнього-процесу.pdf>

4. Білецька В. В. Тенденції розвитку вищої освіти в країнах Європейського союзу / В. В. Білецька, О. М. Полянничко, О. С. Комоцька // *"Молодий вчений"*. 2018. № 4.3 (56.3). С.10-14.

5. Возний І. П. Гуманітарні науки в світлі сучасних викликів // *Міжнародний науковий журнал "Грааль науки"*. 2024. № 39. С.540-544.

6. Ісаєва О. Гуманітарний розвиток студентів як складова системи вищої освіти // *Молодь і ринок*. 2021. №10 (196). С. 58-62.

7. Петкун А. Гуманітарні аспекти вищої освіти в Україні // *Юність науки. Соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 15-16 травня 2022 р.)*. Чернігів : НУ "Чернігівська політехніка", 2022. С. 438-440.

8. Петрук Н. Стратегії розвитку гуманітарної освіти в добу технократизму та глобалізації // *Філософія освіти*. 2020. № 26 (1). С. 54-67.

9. Сергієнко Л. В. Гуманітарна політика України: ідентифікація складових, об'єктів, суб'єктів та пріоритетів // *ВІСНИК ЖДТУ*. 2019. № 2 (88). С. 162-173.

10. Сидорова Е. О. Принципи формування та реалізації державної політики України в гуманітарній сфері // *Юридична наука*. 2019. № 11(101). Том 2. С. 349-357.

11. Черняк Д., Кодлубович Т. Соціально-гуманітарна освіта а виклики сьогодення // *Вища школа*. 2021. № 1-2. С. 97-106.

12. Чупрій Л. Культурні практики населення України. К.: ФОП Ямчинський О.В., 2021. 202 с.

13. Юрчишена Л. В. Формування нової парадигми вищої освіти: драйвери та економічна модель університетів // *Економіка і організація управління*. 2021.

№ 2 (42). C. 142-153.

14. Clara Haberberger. A return to understanding: Making liberal education valuable again. EDUCATIONAL PHILOSOPHY AND THEORY, 2018 VOL. 50, NO. 11, 1052–1059. VOL. 50, NO. 11, 1052–1059. – URL: <https://doi.org/10.1080/00131857.2017.1342157>

15. Mary-Ellen Boyle. Global Liberal Education: Contradictory Trends and Heightened Controversy // INTERNATIONAL HIGHER EDUCATION | LIBERAL ARTS NUMBER 109_WINTER 2022. 12-15.

HUMANITARIAN EDUCATION: CURRENT TRENDS

Dobrunova L. E.

The problems of humanitarian education in Ukraine are analyzed, the emphasis is placed on the importance of studying the humanities in higher educational institutions of Ukraine, since their significant role in the formation of a civic position, the consolidation of Ukrainian society, and the solution of the problem of personal and national self-identification is growing. The current state of humanitarian education and its prospects are assessed from the point of view of the need to form a person's spiritual world, his intellectual and spiritual needs. The conclusions are drawn that modern society should significantly increase the requirements for the level of knowledge of student youth in the field of social and humanitarian training.

Keywords: humanitarian education, humanities, history, culture, philosophy, globalization.